

УДК 930.1

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ В ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНТЕНЦІЯХ Х. УАЙТА ТА Д. ЛА КАПРА

Марія Родян

*Одеський державний університет внутрішніх справ,
кафедра філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Успенська, 1, 65000, м. Одеса, Україна*

У статті проаналізовано дослідницькі концепції сучасних представників постмодерністської філософії історії – Хейдена Уайта та Домініка Ла Капра. Осмислено провідні тенденції сучасної постмодерністської філософії історії й узагальнено коло проблем і питань, які виникають перед нею сьогодні.

Ключові слова: історичний наратив, постмодерністська філософія історії, постструктуралізм, деконструктивізм, історичний текст, історична реальність.

Нині, в епоху філософського дискурсу між постструктуралізмом і деконструктивізмом, філософія історії постає однією з провідних областей ґрунтового філософського знання. По-перше, тому, що вона надає можливість подивитися на історію очима особи іншого світу, отримати не лише фактичні й емпіричні результати, а й дослідити сутність основних концептуальних філософсько-історичних взаємозв'язків. Насамперед це основне завдання, що надає філософії історії інтелектуального та наукового значення. По-друге, методологія сучасної філософії історії виходить за коло традиційних методів пізнавальної рефлексії і фокусує увагу на дослідженні свідомості людини та її переживань, а також особливих структур, що визначають текст історії як простір метафізичних опозицій. Подібний поворот у філософсько-історичних дослідженнях ХХ ст. є результатом домінуючої в сучасному гуманітарному знанні постмодерністської парадигми в теоретичному мисленні сьогодення.

У такій інтелектуальній ситуації було б доречно проаналізувати й осмислити провідні тенденції сучасної постмодерністської філософії історії й узагальнити коло нових проблем і питань, які перед нею наразі виникають.

Мета статті – охарактеризувати дослідницькі пошуки історичного наративу, викладені у працях видатних представників постмодерністської філософії історії Хейдена Уайта [1] та Домініка Ла Капра [2]. Теоретичний аналіз робіт Х. Уайта та Д. Ла Капра дозволить глибше проникнути в просторово-часову сферу філософсько-історичного дослідження, краще збагнути суперечливу діалектику минулого та сучасності.

Ідеї філософів-аналітиків надали можливість послідовникам розвинути нові історико-філософські інтерпретації, що дозволили дивитися на минуле з нових позицій. Аналітична філософія історії підготувала виникнення і розвиток нової філософії історії США.

Для нової філософії історії історичний текст – це не просто шар, крізь котрий ми дивимося на минулу історичну реальність чи авторські інтенції. Текст є центром історичної роботи. Нова філософія історії підкреслює важливість і складність його прочитання, що веде до концентрації уваги автора і водночас читача на конфліктах, коливаннях, амбівалентності, двозначності тексту. Ф. Анкерсміт вдало порівняв методологічний імідж нової філософії історії з методологією психоаналізу [3]. Подібно до останнього, нова філософія

історії намагається дослідити реальність, захovanу під самопрезентацією тексту і зробити цю реальність надбанням історика та читача. Здійснюється ця робота не аналізом історичного минулого, авторської інтенції, а особливим текстуальним механізмом. В цей текстуальний механізм входять основні поняття і прийоми сучасного філософського постструктуралізму, деконструктивізму, неофрейдизму.

Нові філософи історії акцентують увагу на винятковій важливості наративного підходу до філософії історії. Ми маємо справу тільки з текстом наративу, і це – єдина реальність. Звідси текст – це пам'ятник, який іноді вимагає набагато більше інтерпретації, ніж аналітики. Нові філософи історії, які заперечують постулати колишньої філософії історії, мимоволі потрапляють у доволі складне становище: нерідко найбільшу увагу вони приділяють риторичі тексту, яка конфліктує з його аргументативною поверхнею. Виходить, що текст створюється як би його власним способом, що існує поза історичної реальності та авторської інтенції. Одним із варіантів такого філософсько-історичного дослідження є концепція американського дослідника-постструктураліста Хейдена Уайта [4].

Х. Уайт запропонував трактувати роботу історика як процес розгортання вербальних структур свідомості в формі наративного дискурсу. Він ідентифікував естетику, етику і епістемологію в історіографічній роботі і спробував проникнути туди, де ці синтезовані операції мають практичне застосування. Уайт виділив три можливі стратегії історичного пояснення як інтерпретаційні засоби аналізу: через формальний аргумент, через сюжетний аргумент, через ідеологічну імплікацію. У середині кожної стратегії він, у свою чергу, виділив чотири можливі способи (архетипи) артикуляції фактів. Специфічні комбінації цих архетипів породжують особливий історіографічний стиль історика або філософа історії. Під історіографічним стилем Уайт розуміє специфічну комбінацію типів жанровості, пояснення та ідеологічної імплікації. З тим, щоб співвіднести ці способи один з одним в руслі єдиної традиції історичного мислення, Уайт постулював існування особливого, глибинного рівня свідомості, на якому історики обирають найбільш продуктивні на даний момент концепції стратегії. Тропи (метафора, метонімія, синекдоха, іронія) одночасно є основними типами історичного мислення і базовими категоріями рефлексії взагалі, на основі яких в подальшому формується концептуальний рівень історичної репрезентації. Головне завдання філософа історії – через дослідження зазначених тропів встановити унікальні поетичні елементи в історіографії та філософії історії минулого і сьогодення. Саме ці тропи керують роботою історика від початкового дослідження до фінального тексту.

У результаті особистих міркувань, Уайт стверджує, що філософи та історики погоджуються вибирати релевантні інтерпретаційні стратегії на основі підходів етики та естетики, але не епістемології. Насправді Х. Уайт мислить як епістемолог і методолог філософії історії, і суть його міркувань відповідає епістемологічним підходам американського прагматизму.

Хейден Уайт займався дослідженням історичного наративу та мірою його співвідношення з наративом літературним. На його думку, історичний наратив є усною вигадкою, зміст якого настільки ж вигадано, наскільки він існує насправді і форма якого має набагато більше спільного з його літературним двійником, ніж з чимось подібним у науці.

Послідовники і прихильники ідей Уайта, філософи й історики Х. Келлнер [5], С. Банн [6], Л. Госсман [7] пропонують нові підходи до дослідження проблем філософії історії. Звернемо увагу на Домініка Ла Капра – другого після Уайта найвідомішого філософа історії США, що працює в постструктуралістській парадигмі. Філософа історії Домініка Ла Капра називають «спікером постмодерністського підходу, який робить написання історії неможливим» [8, с. 7]. Ж. Дерріда стверджував, що без тексту філософія

історії відсутня, а ЛаКапра впевнений, що саме в тексті нічого немає. Ла Капрі до вподоби «експериментальна гіперболічна» модель історіографічного дискурсу, тому що вона максимально чітко репрезентує свої позиції та дозволяє наявність творчого самовираження. Він критикує есей Уайта «Момент абсурду» за «конструктивістські» інтенції до руйнування референційності. Ла Капра неодноразово цитує Дерріда й зауважує, що, якщо хтось не приймає його позиції, то він просто її не розуміє. Ла Капра вважає, що якщо ідею тексту абсолютизовано, то усі спроби надати певну правдиву й адекватну інтерпретацію філософії історії відхиляються або принаймні відкладаються.

Ла Капра люто відмовляється визнати відомий афоризм Дерріда «немає нічого поза текстом» як запрошення «до інтертекстуального нарцисизму» чи визнання вільної гри звільнених значень. Ця фраза Дерріда, на думку Домініка Ла Капра, є гіперболою, нереальним перебільшенням, що створює стійке ілюзорне враження – для риторичного ефекту. Ла Капра намагається «скинути» семіотичний редуціонізм, який порівнюється з пантекстуалізмом. Він критикує «творче неправильне тлумачення» (creative misreading), яке називає законною односторонньою суб'єктивною агресією автора в процесі інтерпретації тексту. Минуле має свої власні голоси, і це повинно бути відзначено, особливо, якщо ці голоси чинять опір тим категоріям, які їм намагаються призначити.

Роздуми Домініка Ла Капра наводять його до нового формулювання ролі історичного нарративу в інтерпретації філософії історії. Він критикує позицію П. де Мана, згідно з якою риторика спочатку проголошується вагомою частиною будь-якої літературно-історичної роботи, а відтак редукується до рівня складної тропологічної техніки. За Ла Капрою, ця позиція є важливим переходом від можливості до необхідності. Ла Капра не бажає «потурати» патологічному задоволенню апоріями в сучасному інтелектуальному житті, дозволяти вільно вирівнювати політичний радикалізм і формальний інтелектуальний інноваціонізм за будь-яких умов.

Ла Капра підкреслює особливе значення читача в актуалізації минулого, викладеного в історичному нарративі, але засоби підкреслення обирає інші. Він вступає в особливе коло дебатів постмодерністської філософії історії – проблема співвідношення тексту й контексту, що розуміються як текст нарративу і текст джерела.

У постмодерністській філософії історії проблема контексту з'явилася у зв'язку з оформленням в її межах так званого «нового» історизму. Базис нарративу як «нового» історизму полягає в метафоричній суті лінгвістичної речі – мови. «Новий» історизм вважає за доцільне інтеграцію історії та літератури. Літературні тексти, за новим історизмом, приймають участь у конструюванні культурно-історичних систем більше, ніж є їх фіксованими та замороженими продуктами. В результаті протиставлення тексту і контексту, за задумом «нового» історизму, формується шукана модель зовнішньої та внутрішньої, індивідуальної і соціальної динаміки історичного періоду, який досліджується. Потім дану динаміку можна використовувати для ре-інтерпретації всього аналізованого об'єктивного соціально-історичного ансамблю. «Новий» історизм, таким чином, використовує постструктуралістську теорію для того, щоб отримати новий методологічний підхід до традиційного історичного поняття «контекстуалізації». Принцип нового трактування контексту залишився в «новому» історизмі до кінця не проясненим.

Сучасний «новий» історизм має на меті позбавити історичну науку риторики та сконцентрувати її дослідження на фактографії. Такий підхід теж не є новим. Представники нового історизму вважають, що факти повинні викладатися в нарративі, а їх конфігурація визначатиметься уявою історика.

Як наслідок, контекст, спочатку представлений як проста ізольована виїмка з текстуальної логіки, починає діяти як керівний принцип текстуального мислення. Логіка тексту компаративно протиставляється логіці «соціального», тобто логіці контексту, яка й детермінує текст у цілому. Контекст для нового історизму є образом реальності, отже текст – сама реальність.

На думку Ла Капра, філософ історії має справу переважно з контекстом, і на його засадах будує текст, тому дуже важливо знайти вірну рівновагу між текстом і контекстом, визначити правильну стратегію прочитання контексту, з'ясувати, що саме може бути контекстом. Проблема контексту або субтексту – не незнайома. У найзагальнішому розумінні контекстом є те середовище, в якому перебуває текст. Контекст необхідний для того, щоб «замінити невизначеність, властиву тому чи іншому аспектові тексту, визначеністю чи, навпаки, породити невизначеність з визначеності» [9, с. 26]. І. Дмітрівська, виходячи не із змістовних, а зі структурних засад, виокремлює серед семіотичних властивостей тексту знаковий, смисловий, предметний, прагматичний контексти, на теоретико-системних властивостях тексту – конструктивний, ідентифікуючий, диференціюючий, варіативний, мігруючий, детермінуючий та інші види контексту [9, с. 28–38]. Кожен із видів контексту, виконує властиві йому регулятивну, уточнюючу, доповнюючу й інші функції.

Домінік Ла Капра заперечує поняття контексту як синхронічного цілого, розташованого в певному місці та часі. Він наполягає на «інтерактивному контексті», тобто переважно на відношенні «текст – читач».

Ла Капра вважає, що контекст є родом тексту і не може бути основою редукціоністського прочитання тексту, як це здійснюється в «новому» історизмі. Контекст провокує існування загальної проблеми, рішення якої є полем обговорення взаємовідносин тексту та певного ланцюга доречних контекстів. Такий компаративний підхід створює єдиний «контекст», необхідний для специфікації будь-якого окремого контексту.

Для Ла Капра очевидна складність взаємодії тексту та його контекстів, і він вбачає основне питання в тому, як саме текст приходить до домовленості зі своїм контекстом. Він акцентує увагу на тому, що каузальні структури не повинні вибудовуватися в напрямку «контекст – текст». Якраз тут влучно «інтертекстуальне» прочитання, що конвертує контекст в домінуючу структуру тексту чи навпаки. Ла Капра пропонує, щоб усі джерела тексту були не просто «документально оформленими елементами», вони і без цього надають багатий врожай історичної інтерпретації. Документи читаються і для відшукування наприклад, літературних текстів, і є багатим матеріалом для дослідження тієї історичної епохи, відображенням якої вони являються. У цьому разі, вважає Ла Капра, інтерпретація минулого здійснюється не тільки текстом історичного нарративу і не тільки автором цього тексту та його інтенцією. Тут дія зв'язку «текст – автор» другорядна, важливішими виступають інтелектуальні зусилля самого читача, процес читання тексту. Дане твердження Ла Капра цілком відповідає парадигмальній характеристиці постнеокласичної філософії, яка передбачає повну інтелектуальну самостійність читача, подібність у деякій мірі авторського досвіду розуміння (історичного минулого, наприклад), способів його символізації й інтерпретації з читацьким. Ла Капра не випадково підкреслює, що філософи історії мають діалогове відношення з минулим: ні історик, ні саме минуле не мають абсолютної гегемонії в історичній роботі, їх поєднує тільки лист читача. Пізнання в історії здійснюється через осягнення смислів, тобто через діалог текстів і читача [10].

Важливим методологічним наслідком підходу «нового» історизму до проблеми використання контексту стає те, що інтерпретація реконструкції як «переписування» історично-документованих історичних джерел у кінцевому підсумку призводить до повної

дисперсії протиставлення вигадки і факту, тобто до результату, протилежного щодо первинного задуму «нового» історизму. Припустимо, що буде позбавлена смислу сама ідея об'єктивності історичного дослідження, референція реальності буде безнадійно втрачена серед різних означень і все стане одним суцільним текстом у той самий момент, коли цей текст стане недоступним прямому аналізу. Тоді текст просто перетвориться на нескінченний і безглуздий артефакт.

Загалом саме Ла Капра якнайповніше зобразив загальну дослідницьку інтенцію деконструкції постмодерністської філософії історії: мова мінлива і летюча, вона не просто дзеркало та відображення реальності, вона важлива частина цієї реальності. Його модель філософії історії можна назвати деконструктивістською субсистемою епістемологічної системи філософії історії: концепт – деконструкція когнітивних принципів історичного знання, структура – контекстуалізація, субстрат – сформоване знання: текст, контекст.

Д. Ла Капра і Х. Уайт вважають, що контекстуалізація – найважливіший метод історичного розуміння, іноді просто тотожний із цим розумінням. Але принцип нового, інноваційного трактування контексту не прояснений до кінця в новому історизмі. Залишається відчуття «розлому» тексту і необхідності пошуку нових зв'язків, що збиратимуть його до купи. «Новий» історизм вважає, що ці зв'язки повинні реалізовуватись як основне зчленування трьох рівнів історичної роботи: самого тексту, його автора і контексту (соціуму). Це зчленування парадоксально постає як конкуренція (в термінології «старої» філософії історії – «протилежність») вказаних рівнів з метою їх ре-, а потім деконструкції. У цьому відношенні методологічне значення запропонованого новим історизмом підходу має два важливі наслідки. По-перше, формується можливість раціонального і ретельнішого вивчення джерел і, у зв'язку з цим, зміцнюються референтні схеми. По-друге, стає більш радикальною критика контекстуалізму, запропонована Х. Уайтом. «Неправильно припускати, що контекст має більшу конкретність і можливість, ніж історична робота в цілому; що легше усвідомити реальність минулого, досліджуючи тисячі історичних джерел, ніж один історичний текст. Історичні документи не прозоріші, ніж один такий текст, представлений літературній критиці. Одне не доступніше, ніж інше» [11, с. 42–43]. Саме цю тезу Уайта розвинув ЛаКапра. Він вважає, що контекст є рід тексту і не може бути основою редукціоністського прочитання тексту, як це здійснюється в «новому» історизмі. Навпаки, контекст провокує існування проблем, у чомусь аналогічних проблемі «текстуальності», а розв'язання загальної проблеми історичного розуміння є полем обговорення взаємин тексту і цілого ланцюга доречних контекстів. Такий компаративний підхід створює єдиний «контекст», необхідний для специфікації будь-якого окремого контексту.

Загальне захоплення риторичним модусом тексту історичного наративу нерідко провокує в новій філософії історії конфлікт між риторикою і референційністю, риторикою і аргументативною поверхнею тексту. За рахунок втрати референційності зникає відчуття адекватності історичної реальності, і межі тексту наративу трактуються як межі самого історичного світу. Це відбувається не тому, що нова філософія історії не хоче визнавати існуючі проблеми історичної репрезентації і інтерпретації, але тому, що вона вважає за краще вбачати ці проблеми як сутнісно текстуальні або лінгвістично етичні і, як підсумок, здійснює лінгвістичне рішення лінгвістичних проблем, що, з погляду історичної науки, некоректно. Традиційна філософія історії (критична або «когерентна») базується на цілком певному рішенні співвідношення історичної реальності і наративного тексту про неї. Нова філософія історії маргінізувала проблему відносин між текстом та історичною реальністю, залишивши тільки текст, що володіє необхідною кількістю референційних схем. Постструктуралізм у літературі проголосив релятивну автономію значень культури і екстрапо-

лював цю тезу на історію. На думку нової філософії історії, здійснювана нею текстуальна деконструкція а ргіогі веде до нової історичної реконструкції, до нової репрезентації і інтерпретації фактів минулого, навіть якщо співвідношення факту і вимислу в історичній роботі буде не на користь першого. Однак не слід забувати про одну важливу обставину, а саме – необхідність наявності в філософсько-історичних конструкціях емпіричних узагальнень: філософсько-історичне дослідження не може складатися з одних абстракцій, необхідний можливий для теоретичного знання вихід на рівень дійсної історичної реальності. Ось тут нова філософія історії має істотний недолік: вона володіє прекрасною концептуальною побудовою епістемології і майже повною відсутністю верифікованих емпіричних узагальнень. Надмірне захоплення естетикою, риторикою і філософією мови знищує конкретний результат – дослідження реальної історії.

Висновок. Підводячи підсумок, можна зазначити, що постмодерністські моделі філософії історії Х. Уайта та Д. Ла Капра сконцентровані на розв'язанні проблеми співвідношення об'єктивної історичної реальності та реальності тексту історичного наративу. Проаналізовані моделі філософії історії є особливими підсистемами епістемологічної підсистеми філософії історії. Їх концепт – пізнання когнітивних і дослідницьких принципів риторики, референційності, лінгвістики, необхідних для вивчення історії та побудови філософсько-історичних конструкцій. Ці підсистеми філософії історії реалізують гуманітарний стандарт науковості: у своїх конструкціях вони не просто демонструють специфічні для цієї гуманітарної сфери епістемологічні закономірності, а й розробляють (різною мірою успішності) нові параметри фіксації цих закономірностей, позначають кореляції знайдених параметрів з реальною дійсністю.

Список використаної літератури

1. Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2002. 528 с.
2. La Capra D. *History and Criticism*. Ithaca : Cornell University Press, 1985. 364 p.
3. Анкерсмит Ф. Нарративная логика. Семантический анализ языка историков. Москва : Идея-пресс, 2003. 360 с.
4. White H. *Historical Writing as a Literary Text. The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding*. Madison; Wisconsin, 1978. P. 39–47.
5. Kellner H. *The Politics of Interpretation*. W.J.T. Mitchell. Chicago, 1983. 301 p.
6. Bann S. *Romanticism and the Rise of History*. New York : Twayne Publishers, 1995. 260 p.
7. Gossman L. *Towards a Rational Historiography*. Philadelphia : American Philosophical Society, 1989. 368 p.
8. Kloppenborg J. *Deconstructive and Hermeneutic Strategies for Intellectual History: the Recent Work of Domenic La Capra and David Hollinger. Intellectual History Newsletter*. 1987. № 9. P. 3–22.
9. Дмитриевская И.В. Текст как система: понимание, сложность, информативность. Иваново : Издательство Ивановского государственного университета, 1985. 84 с.
10. Кукарцева М.А. Современная философия истории США. Иваново : Ивановский государственный университет, 1998. 215 с.
11. White H. *Historical Writing as a Literary Text. The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding*. Madison; Wisconsin, 1978. P. 39–47.

**INTERPRETATION OF HISTORICAL NARRATIVE IN RESEARCH INTENTIONS
OF H. WHITE AND D. LA KAPRA**

Mariia Rodian

*Odessa State University of Internal Affairs,
Department of Philosophy and Social Disciplines
Uspenska str., 1, 65000, Odesa, Ukraine*

The article analyzes research concepts of modern representatives of postmodern philosophy of history – Hayden White and Dominic La Capra. Contemplated leading tendencies of modern postmodern philosophy of history and summarized the range of problems and issues that arise in present.

Key words: historical narrative, postmodern philosophy of history, post-structuralism, deconstructivism, historical text, historical reality.